

Fortælling og fortællere

Kirsten Folke Harrits, Ditte Scharnberg: Fortælling og fortællere. Om mundtlig overlevering. 212 s. Husets Forlag 2008. ISBN 13: 978 -87-7483-637-7

Gennem 24 år har bogens to forfattere i Århus lavet projektarbejde med indsamling og formidling af især lokale arbejders erindringer. Bogens formål fremgår af omslagets bagside, hvor man kan læse: "I denne bog er fortælling fremstillet som livshistorie, som erindring, som mundtlig overlevering og som læreproces". Bogen består primært af optryk af otte artikler fra perioden 1988 til 2006. Det giver læserne mulighed for at følge projektets metodiske udvikling igennem de gennemførte erindringsprojekter.

Hovedprojektet var finansieret af tre hovedkilder: Århus Kommune, lokale faglige organisationer og forskelligt projektarbejde, i årene fra 1982 til 2005. Forfatterernes langsigtede formål var at samle fortællinger, som udtryk for deltagernes selvforståelse og samfundsforståelse, formuleret således: "Vi har gennem årene bestræbt os på at åbne for handlings- og forandringsperspektiver, fortællingens frisættende og frigørende potentialer." Der var ved begyndelsen af projektets ingen stor tiltro til det, i det akademiske miljø, de to forfattere færdes i. De mente – sikkert ud fra en politisk analyse, at det var slut med succesrigt at igangsætte den form for kulturarbejde. Kort sagt, deres venstreorienterede omgangskreds havde for 25 år siden afskrevet danske arbejdere som initiativtagere for såvel demokratiserende som nyskabende initiativer.

Harrits og Scharnberg skriver, at arbejdernes modtagelse af dem som kulturarbejdere gjorde omgangskredsens skepsis til skamme, da projektdeltagerne mødte dem med såvel åbenhed som tæt samarbejde. Til gengæld blev arbejderorganisationernes forståelse for denne form for praktiserende kulturarbejde i forløbet mere og mere vanskeligt (læs: Bevilling af færre eller ingen projektpenge). Alligevel lykkedes det Harrits og Scharnberg at holde projektet kørende frem til 31.12.2005. Det har krævet en vis form for idealisme, for i bogens forord hedder det: "Arbejderkulturen er desuagtet levende, om end former og udtryk forandres. Og samarbejdet med fortællende arbejdere er derfor i princippet uafslutteligt."

Bogen indledes med i en kort artikel at fortælle hovedlinierne i erindringsprojektet. Derefter følger hoveddelen, genoptryk af otte artikler, hvoraf de fem har været bragt af SFAH (enten i årbøgerne eller Arbejderhistorie). De tre øvrige stammer fra et indlæg i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, fra Dansk Sygeplejehistorisk Selskab samt en rapport fra 1999 om ældre som fortællere.

Projektet kastede 300 livshistoriske beretninger af sig, som er tilgængelige i såvel Århus som i København. Førstnævnte sted er Statens Mediesamling på Statsbiblioteket og i hovedstaden på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA/Arbejdermuseet). Begge steder ordrette udskrifter såvel i print som i elektronisk form.

Bogen giver også et retrospektivt flash-back til tidligere tiders sprogbrug. Eksempelvis som i følgende citat fra 1989!: "Sætter man ufaglærte og faglærte sammen, må man i undervisningen

*Anmelderredaktion:
Chris Holmsted Larsen
Poul-Henrik Jensen
Svend Rybner
Thomas Wegener Friis*

forsøge at tage højde for de økonomiske og kulturelle forskelle, der er mellem disse to lag i arbejderklassen.”

Rent bidragsmæssigt i erindringsarbejdet opdeler forfatterne i en artikel fra 1990 deres meddelere i to hovedgrupper. Fortælletype 1 er de analytiske fortællere, hvis måde at genkalde sig fortiden på karakteriseres således: “At ildne er at kunne fortælle, så det orienterer mod fremtiden.” Den anden gruppe er den mere tilpassede arbejder, betegnet som fortælletype 2 og af forfatterne beskrevet som følger: “Kalder vi de stofligt bundne ... kronologisk fremadskridende.” Forfatterne underopdeler gruppe 2 enten som dem med vrede i sig eller som arbejderbefolkningens resignerede del. Karakteriseret med et livssyn kort beskrevet med følgende ord: “Det gik som det kunne”.

Fra 1997 til 2001 havde de to projektledere en bredere platform, nemlig i tre amter Vejle, Ringkøbing og Århus at danne erindringsværksteder for ældre. Bogen genoptrykker en rapport om dette arbejde. Forfatterne skriver, at de tilsigtede, at de ældre som deltagere skulle have mulighed for at blive sig intellektuelt bevidste, og projektet skulle modvirke den udbredte tendens til at underkende sig selv som kulturelt skabende og tænkende.

I samme tidsperiode kørte de et erindringsprojekt for en gruppe på 27 sygeplejersker. Igen med deres særlige form for, hvad anmelderen vil betegne som en særlig “gruppeterapi” for erindringsværkstedet. I bogen hedder det herom: “Arbejdet på fællesmøderne styrkede i høj grad fortællerne intellektuelt, mens arbejdet i de livshistoriefortæl-

lende grupper styrkede dem socialt ... Kombinationen af fortællersammenhænge kan også give et mere komplekst syn på fagets historie.”

Forfatterens sidste store, afsluttende projekt blev med en gruppe arbejdere fra Århus Flydedok. Igen fremhæves følgende fra projektførelsen: “Vi har i arbejdet med den livshistoriske fortælling bestræbt os på at åbne for handlings- og forandringsperspektiver, fortællingens frisættende og frigørende potentialer.”

Med denne bog sætter Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg et punktum for deres mangeårige virke. Både i den anmeldte bog som i Kirsten Harrits ph.d. afhandling, kan man få teoretisk viden og god inspiration til, hvordan man kan gribe det an med kollektivt arbejdende erindringsgrupper. Tidligere har anmelderen ikke helt forstået Åstedets “dikotomi” (fremmedord, anvendt s. 161) [Dikotomi: Begrebsmodsætning, eksempelvis mellem indhold og form, (red.)], men det kniber det ikke længere med! Især bogens nyeste artikel fra 2006 om erindringsprojektet med arbejdere fra Århus Flydedok, coaches læserne ind både i måden at køre et arbejdspladsrelateret erindringsprojekt samt de hermed indvundne erfaringer.

Læsere, der ønsker at sætte sig ind i denne særlige århusianske variant for kulturarbejde, bliver ikke skuffet. Til gengæld er bogen en skuffelse, hvis man ønsker at gøre sig bekendt med det omfangsrige resultat af de mange års indsamlingsvirksomhed. I bogen hedder det: “Skal man overhovedet kunne tale om erindringer som kilder, må de opbevares ordnet i gennemskuelige systematikker – og fysisk tilgæn-

gelige for alle.” Det er opfyldt af projektlederne, men bogen guider på ingen måde læseren igennem, hvad materialet indeholder og hvilket omfang det har. Indgang og oplysning om de 300 erindringer beskrives på sølle 4 sider, mens eksempelvis gennemgangen af forfatterens offentlige formidling fylder 22 bogsider! Det er for sølle. Forlaget kunne gøre afbigt på denne åbenbare mangel gennem en indklæbet CD-rom med disse oplysninger i det resterende oplag.

John Juhler Hansen

En revolutionær matros' eventyr

Herman Knüfken: Von Kiel bis Leningrad: Erinnerungen eines revolutionären Matrosen 1917-1930. Herausgegeben von Andreas Hansen in Zusammenarbeit mit Dieter Nelles. Ill. Med dokumenter, fotos og faksimiler, ialt 474 sider, inklusive kommenteret personregister. Berlin 2008: BasisDruck ISBN 978-3-86163-110-1. 28 EURO

Herman Knüfkens selvbiografi udgør størstedelen af bind 1 (siderne 9-315) i serien “Wir sind die Genossen Piraten”, hvoraf andet bind ventes at udkomme i 2009 og handle om Knüfkens bekendte Franz Jung.

Den foreliggende udgivelse giver læseren et medrivende, stærkt og nuanceret indblik i den tidlige tyske kommunisme – fra opgøret med Kejserdømmet og Socialdemokratiet til dannelsen af grupper og partier til venstre, der satte alle sejl til for at gennemføre en socialistisk revolution i Tyskland. Knüfken er på rådskommunisternes side (nærmest som en selvfølge, da han

var med i Soldaterrådet i Kiel november 1918), men stiller sig alligevel ikke afvisende over for, hvad bolsjevikkerne havde gennemført i Rusland – forskellige til trods. Han bliver endda medlem af det russiske parti og stiller sine rige talenter til rådighed for Komintern og Profintern. I biografien kan man følge de kommunistiske gruppers kontakt til Kommunistisk Internationale og Knüfkens personlige møder og meningsudvekslinger med stort alle de store navne i den russiske revolution.

Hvornår selvbiografien er endeligt affattet, synes fortsat usikkert. I forordet dateres den til Knüfkens fængselsophold i Sverige (1939-44, hvor han tildeltes navnet Fredag svarende til hans 'indlæggelsesdato' og levede fuldstændigt isoleret – dette var de svenske myndigheders måde at undgå at skulle udlevere ham til Gestapo på), mens Dieter Nelles i sit Nachwort (siderne 396-422) vurderer, at størstedelen af arbejdet må have fundet sted i 1955/56. Knüfken henviser flere steder i selvbiografien til, at de begivenheder, han omtaler, har fundet sted for 30 år siden, og at der derfor undervejs kan være fejl i erindringer om detaljer og tidspunkter (f.eks. hedder det et par steder: Det må have væretf.eks. side 53), dvs. tidligst fra omkring 1947, hvilket ikke hindrer, at ensomheden i svensk internering har muliggjort en påbegyndelse af et første udkast. Tvivlen gør ikke selvbiografien mindre troværdig, især ikke når en række dokumenter er medvirkende til at påvise væsentlige dele af Knüfkens politiske og faglige aktivitet. Det drejer sig bl.a. om akter fra Komintern, herunder breve til Wilhelm Pieck og Losowski med vurde-

ringer af Knüfkens "partiskadelige" virksomhed, og om dennes breve til Edo Fimmen (dåværende formand for det Internationale Transportarbejderforbund) om situationen i ISH.

Knüfken var endvidere så kendt en person, at han må antages at have været bevidst om, at hans beretning måtte være så korrekt som mulig – modsat f.eks. Krebs/Valtins 'bestseller' ("Ud af mørket"). I Richard Jensens erindringer omtales han som "en ægte proletar og tro soldat i revolutionens hær"; deres fælles baggrund var arbejdet i Internationalen for Sømænd og Havnearbejdere (ISH) i København. Begge Jensens karakteristika synes at stemme overens med Knüfkens selvforståelse. Efter at have overstået sin skolegang i Düsseldorf stak han til søs, og da 1. verdenskrig brød ud, indkaldtes han til den kejserlige marine med tjeneste ved et opmålingsskib. Deltog i og var organisator af flere større og mindre protester blandt de værnepligtige, hele tiden med det klare mål for øje, at Tyskland skulle tabe krigen for derved at knuse kejserdømmet. Han deserterede til Danmark, organiserede mytterier og strejker samt medvirkede i matrosernes opstand i Kiel 1918. Når Dieter Nelles kalder hans liv eventyrligt, svarer det til læserens indtryk. Her møder man en stolt proletar, der ikke vil tigge og bede om noget, men som vil kæmpe sig til det.

Denne kamp antager mange former: desertering og ophold på Fyn 1917, amnesti og derpå tilbage til Marinen, nyt flugtforsøg og arrestation osv. Hårde vilkår og brutal behandling, men de revolutionære matroser gav sig ikke; de var alle unge – de havde hverken plysmøbler eller trevæ-

relser, men alene deres lænker at miste. De var målrettede – det tyske kejserrige skulle gå tabende ud af krigen. De var organiserede – ikke med medlemskort eller kontingent til parti eller fagforening, men gennem personligt kendskab til hinanden. De var demokratisk orienterede – i modsætning til de socialdemokratiske eller kommunistiske partier byggede de på basisdemokrati, frihed til indre partidebat og ret til meningsforskelle.

Vejen til Rusland havde i april 1920 gået over erobringen af fisketrawleren Senator Schröder for på den måde at sikre de tyske delegeredes deltagelse i Kominterns 2. verdenskongres. Lenin havde ved mødet med Knüfken og andre i maj samme år udtalt: "Na, da haben wir ja die Genossen Piraten" (s. 121). Lenin var modsat de øvrige russiske ledere ivrig efter at høre om den tyske situation, fordi særdeles meget afhang af, hvordan den tyske arbejderklasse ville forholde sig, når Den røde Hær drog mod Polen. Lenin var desuden interesseret i at få Knüfken og hans kammeraters kritik af den netop skrevne analyse "Venstrekommunismen – en børnesygdom", hvor det lykkes kritikerne at inddrage Lenin i en diskussion af de tyske erfaringer.

Hjemme i Tyskland igen arresteredes han for erobringen af trawleren og idømtes en langvarig tugthusstraf. Men da det efter hans opfattelse var en revolutionær arbejders pligt at handle politisk også i fængslet, igangsatte han sammen med et antal kammerater en politisk sultestrejke, der ikke alene førte til alment fangeoprør i Hamburg (Tugthuset Fuhlsbüttel), men også endte med, at han blev frigivet 1. maj 1923 i kraft af arbejdsnedlæggel-

ser og strejker blandt arbejderne i Hamburg og gennem et stærkt politisk pres på Hansestadens valgte råd.

Det var i forlængelse af dette ophold, at han bosatte sig i Leningrad og blev aktiv i den internationale propagandakomite for transportarbejdere. Denne virksomhed førte ham vidt omkring i Norden såvel som i Holland og Belgien og indebar, at han i Leningrad repræsenterede de danske, svenske, norske, engelske og hollandske sømandsorganisationer. For Komintern havde dette arbejde allerhøjeste prioritet: ved at opbygge et net af trofaste tillidsfolk om bord på skibene var det muligt at sikre illegale forsendelser af penge, dokumenter, personer osv. stort set over hele verden. Ligeledes var det derigennem muligt at organisere skibssabotage (f.eks. i forbindelse med den spanske borgerkrig) eller i forbindelse med udskibning af jernmalm fra Sverige til Tyskland.

Lag på lag af kamperfaring ser ud til at være bestemmende i Knüfkens liv. Oftest viste hans erkendelse og tilkæmpede erfaring sig fuldt på omdrejningshøjde med situationer og muligheder – både under matrosernes revolutionære aktiviteter 1917/18 og senere i arbejdet med sømænd og fyrbødere i de internationale sømandsklubber. Denne ballast var også værdifuld i de første år i Sovjetrusland, hvor han bliver leder af den internationale sømandsklub i Leningrad i kraft af sine fortjenester og sit kendskab til næsten alle de russiske ledere fra Lenin og Radek til Sinovjev, Trotski, Bucharin og Kollontai. Den holdt også, da OGPU (det hemmelige statspoliti) begyndte at stramme garnet, og siden lod ham arrestere og

indsætte i den hemmelige afdeling af Lubjanka-fængslet. Han bed fra sig det bedste, han havde lært, mens hans medindsatte – til nogen undren for ham – bøjede sig for partidisciplinen, indrømmede forbrydelser, de aldrig havde begået, og lod sig henrette.

Knüfken gør sig nok mere beskedent end rimeligt, når han i biografien noterer, at han ikke var teoretiker, men kun sømand. Faktisk opsummerer han sine erfaringer: Lederne, bortset fra Lenin, betragtede Knüfken kort og godt som diktatorer, der hellere ville diktere end argumentere og måske acceptere at tage fejl; ikke mindst efter Lenins død stod dette ham klart (s. 241). Her teoretiserer han ganske overbevisende om socialismens problemer i et Rusland, hvor parti- og fagforeningsapparaterne ikke fremmer det proletariske demokrati. Partiets masser havde ingen som helst indflydelse på partiets politik, og der er ingen forskel på, om det er Stalin-fraktionen eller Trotski-fraktionen, der er ved magten. Dette beskrives levende og detaljeret som en tiltagende bureaukratisering og militarisering af RKP (siderne 242-49). Oppositionens kapitulation over for Stalin var med til at sikre, at det hemmelige politi fik stadig større indflydelse, og at partiets centralkomite og centrale kontrollkomité i stigende grad mistede magt ift. sikkerhedsorganerne. Til sidst synes de også at have tabt modet til at sige OGPU imod og derved redde uskyldige bolsjevikker fra deportation eller henrettelse.

Fra efteråret 1927 kom Knüfken under øget overvågning fra OGPU og måtte ved flere lejligheder appellere til de øverste partiledere (Bucharin eller Kirov

f.eks.) for at kunne få frie hænder til at udføre sit arbejde. Han placerede sig på linje med venstrefløjen i Rusland (Sinovjev-Trotski), men oplevede til sin store fortrydelse, at venstrefløjens stærke position i Leningrad langsomt blev undergravet, og at de arbejdende masser og garnisonen plus matroser afventede signal fra deres ledere, som følte sig for bundet af partidisciplinen til at vove et opgør med Stalin-Bucharin-Rykov-fløjen. Fra december 1927 til foråret 1929 øges presset fra OGPU. I august arresteres han og overflyttes til Butyrka-fængslet i Moskva. I foråret 1930 flyttes han til Lubjanka og oplever, hvordan den ene efter den anden af hans cellekammerater afhentes til forhør og aldrig vender tilbage. Selv slipper han ud i maj 29 efter voldsomme protester fra de røde sømandsorganisationer og en angivelig strejke blandt Leningrads havnearbejdere. Han vender ikke tilbage til interklubben, men sættes til administrativt arbejde i den sovjetiske flådeorganisation. I januar 1932 udrejser han med sin kone til Hamburg og går fra 1933 dels ind i det illegale arbejde i Tyskland, dels i ISH-aktiviteter i København (med Richard Jensen og Ernst Wollweber), Antwerpen og Rotterdam.

Bringer Knüfken nyt til belysning af den kommunistiske bevægelses historie fra 1917 og frem? Både-og. På den ene side er fakta kendt: Talrige ildsjæle, altså oprigtige og kæmpende revolutionære arbejdere, meldte sig under de blodrøde faner, men oplevede i stigende grad, at de kommunistiske partier ikke alene dirigeredes fra Komintern og Moskva og blev inddraget som brikker i de interne partikampe i det store land, men også overto

en række af de værste unoder fra det russiske parti (bl.a. nævner Knüfken førerdyrkelsen og de diktatoriske metoder). Generelt vurderer han, at de ledende lag i Komintern og det russiske parti ikke evnede at sætte sig ind i situationen i eksempelvis Tyskland, og at deres insisteren på kadaverdisciplin førte til svækkelse af kampkraften i arbejderklassen. Det anderledes i denne selvbiografi er på den ene side de mange iagttagelser og deraf følgende refleksioner over udviklingen i Sovjetunionen (bl.a. hans syn på kontrol via propusker er interessant læsning, som viser, at selv ledende partimedlemmer i Rusland blev udsat for chikane, s. 208f.). I en afrundende sammenfatning taler Knüfken ligefrem om forvandlingen fra socialisme til statskapitalisme i kraft af "den selvmorderiske partidisciplin" (s. 315). Efter hans opfattelse var det de fjernede og udraderede bolsjevikkers skyld, at en ny klasse af udbyttere, managere og parasitter kunne udvikle sig som aldrig før i historien. På den anden side handler det anderledes om Knüfkens radikale påpegning af, at arbejderklassen i Tyskland var medskyldig i nazismens sejr – f.eks. kapitulation uden kamp i 1933 – og den bitre erkendelse af, at arbejderne i 1933 havde de organisationer og den ledelse, som modsvarede dem og deres indstilling (hvor det omvendte var tilfældet i revolutionsårene fra 1917).

Baseret på sådanne politiske refleksioner gik Knüfken derfor som en selvfølge ind i genrejsningen af tysk fagbevægelse i 1945, byggende på demokratisk organisering nedefra og op under ledelse af funktionærer rekrutteret fra modstand og eksil. De nye fagforeninger skulle ind-

holdsmæssigt samles om proletarisk demokrati og internationalt broderskab – svarende til Knüfkens mangeårige erfaringer fra sømænd og fyrbødere – og magten skulle ikke have tyngdepunktet i ledelsen, men derimod blandt medlemmerne. Dette lykkedes som bekendt ikke, men hans arbejde i afnazificeringskomiteen for søfolk i Hamburg førte til, at han fortsat indtog en stærk position i det internationale transportarbejderforbund indtil 1949. I 1950 vender han tilbage til England og arbejder tilsyneladende i den britiske efterretningstjeneste til og med 1965, og hvor hans kone forbavses over, at han bliver medlem af det konservative parti. Han døde i 1976, og hans aske blev strøet ud i Øresund i nærheden af Den lille Havfrue i "das ideale Land" (s. 82).

I kommunistiske kredse var Knüfken kendt, mens han stort set ellers gik i glemmebogen. Først 20 år senere nævntes han i anledning af 100 året for det internationale transportarbejderforbunds oprettelse, hvor "kammerat Pirat" og hans talrige fortjenester omsider blev anerkendt.

Niels Rosendal Jensen

Journalisme og teori

Karl Marx/Friedrich Engels Gesamtausgabe. Exzerpte und Notizen. September 1853 bis Januar 1855, Abt. IV Band 12. Redigeret af Manfred Neuhaus og Claudia Reichel m.fl., Akademie Verlag, Berlin 2007, XVII, 1745 s., Euro 188.00, ISBN 978 3-05-003488-1

Som bekendt er fjerde sektion af Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGA) forbeholdt hidtil

ikke trykte tekster af Marx og Engels, dvs. især de afskrifter (excerpter), de tog af andres værker under forberedelsen af egne tekster, samt notater af forskellig karakter (f.eks. Feuerbach-teserne) og andet materiale som boglister etc. Den overvejende del af excerperne er resumeer, der indeholder overvejelser, Marx og Engels havde gjort sig, mens de foretog afskrifterne. Teksterne har i helt overvejende grad ikke været tilgængelige eller benyttet før.

Da fortsættelsen af MEGA diskuteredes efter 1990, var det inde i overvejelserne, at fjerde sektion ikke skulle fortsættes, fordi teksterne kun var forarbejder til allerede udkomne tekster eller til opgivne forehavender. Det blev i sidste instans afvist, vurderingen var, at teksterne er vigtige, fordi de giver mulighed for at vurdere Marx' og Engels' arbejdsproces. Dette synspunkt har vist sig at være generelt set rigtigt.

I slutningen af 2007 udkom et nyt bind i fjerde sektion (bd. IV/12) med materiale fra årene 1853-1855. De korresponderende bind i hhv. første (bd. 12-14) (trykte værker) og tredje sektion (bd. syv) (breve) er allerede udkommet, dvs. det er muligt at se alt overleveret materiale fra disse år i de foreliggende fem bind. Det betyder, at man kan følge arbejdsprocessen fra de første notitser og udkast til trykt tekst plus korrespondancen mellem især Marx og Engels om de behandlede spørgsmål. Muligheden for at studere det efterladte materiale i sammenhæng giver et mere differentieret billede af teoriens udvikling, arbejderbevægelsens fremmarch i 1800-tallet og Marx' og Engels' placering i 1800-tallets historie. Man vil kunne vurdere deres betydning

også i dag på et meget bredere grundlag.

Bindet består for en stor dels vedkommende af forarbejder til artikler til *New York Tribune* (*NYT*), hvor Marx 'og Engels' journalistiske indsats nåede et højdepunkt i disse år. Indtægten fra disse artikler var Marx' bedste mulighed for at tjene penge – Engels var på dette tidspunkt kun i begrænset grad i stand til at bakke ham op økonomisk, men han hjalp Marx ved at arbejde som "ghost writer" for ham. En betydelig del af de tidligere Marx tilskrevne artikler såvel til *NYT* som til andre aviser er skrevet af Engels. Det har været kendt længe, men bliver nu præciseret efter nye indgående undersøgelser.

Det var en væsentlig hjælp: Marx vurderede ikke det journalistiske arbejde som værdifuldt, og hans tidsforbrug for at skrive artiklerne var uhyre stort. Til artikelserien "Revolutionary Spain", som i MEGA bd. I/13 fylder ca. 50 s., havde han foretaget afskrifter og udarbejdet notater som fylder ca. 550 s. i det foreliggende bind. Desuden havde han først måttet lære sig at læse spansk. Principielt gør det samme sig gældende for artikelserien om den fremtrædende engelske politiker Palmerston ("Lord Palmerston"). De færdige artikler er imidlertid en præsentation af den materialistiske historieopfattelse, for så vidt som de kombinerer diplomatisk aktivitet, overvejelser om religionens betydning og rolle i politikken, statslige afgørelser med de handlende personer og politiske partier i et gensidigt vekselspil med de økonomiske forhold. Marx' journalistiske arbejder bør således vurderes som værende mere betydningsfulde, end forfatteren

antog. I flere tilfælde er de direkte forarbejder til bl.a. *Kapitalen*.

Andre væsentlige emner er diplomatiets historie i samtiden, dvs. magtspillet i Europa, som bl.a. resulterede i Krim-krigen og i den sammenhæng religionens betydning; der findes flere notitser i bindet (s. 337–360), hvor Marx gør sig overvejelser om religionernes rolle i samtiden. I de efterfølgende artikler (trykt i bd. I/13) er hans vurdering, at religiøse forestillinger fortsat har en betydning – bl.a. kommer han ind på Koranens betydning og dens rolle for lovgivningen i lande domineret af Islam. Løsningen ser han åbenbart i en klar adskillelse mellem stat og kirke (religiøse institutioner).

Andet delbind (s.1013–1745) indeholder en 35 s. introduktion, indholdsrige forklaringer til baggrund og overlevering af teksterne og omfangsrige registre. Uden dette arbejde ville excerpternes indhold være nærmest utilgængeligt. Da det er betydningsfuldt materiale, der her er publiceret, materiale der understreger den dialektisk-materialistiske metodes udvikling, kan brugerne udnytte det til en indgående diskussion af denne.

Gerd Callesen

Det tyske spørgsmål i den svenske neutralitet

Alexander Muschik, Die beiden deutschen Staaten und das neutrale Schweden. Lit Verlag 2005. 298 sider. 29,90 euro. ISBN 3-8258-9044-9.

S mudsomslaget af Alexander Muschiks bog om det proble-

matiske trekants forhold mellem Sverige, østtyske DDR og den Vesttyske Forbundsrepublik, prydes af et kort over Nordeuropa. For at bringe den potentielle læsers tanker i de rette baner, er der plantet et vesttysk, et østtysk og et svensk flag hen over de respektive lande. Sort-rød-gul – sådan kender vi det tyske, ja og også den østtyske fane. Fjerner man imidlertid omslaget og kommer ind til bogens rigtige forsiden, møder betragteren en mere udvandt kombination. Her har udgiveren nemlig forsynet Vesttyskland med det noget mere utraditionelle sort-rød-oliven-grønne flag.

Trykfejlen på forsiden er en af de få iøjnefaldende fejl, som Muschik har gjort sig skyldig i. Trænger læseren længere frem end forsiden, vil man hurtigt finde ud af, at det er et meget grundigt og omfattende resercheret arbejde, der her foreligger. Forfatteren, der på baggrund af værket er blevet tildelt doktorgraden ved Greifswalds Universitet, demonstrerer et omfattende kendskab til arkiverne fra de tre lande, som bogen omhandler. Forfatterens åbenlyse flid, og viljen til at favne hele spillet mellem de nævnte stater, og ikke blot fokuserer på en eller to, er et af værkets forcer. Værket bidrager derved væsentligt til en forskning, der har været i fremdrift i de senere år. I slutningen af 1990'erne gav en række forskere sig nemlig i kast med at beskrive den hedengangne DDR-stats udenrigspolitik og udenrigspolitiske rolle. Det har i de senere år ført til en række bøger om dette emne. I de nordiske lande har vi således oplevet flere studier af DDR's forhold til enkelte de enkelte lande og omgangen med det tyske spørgsmål.

De fleste har ligesom Muschik fokuseret på tiden før den midlertidige afklaring af det tyske spørgsmål med den såkaldte Grundlagenvertrag i 1972.

Denne historie er ikke identisk i de nordiske lande, men den viser dog markante lighedstegn. Det tyske spørgsmål var et af kerneproblemer i den Kolde Krig. Delingen af landet var en umiddelbar følge af supermagterne ikke kunne enes, sådan som man havde håbet ved afslutningen af den Anden Verdenskrig. Udfaldet heraf er velkendt, Tysklands og Europas deling.

Den vesttyske Forbundsrepublik nægtede at acceptere opdelingen af Tyskland i to lande. Samtidig ønskede den vesttyske Adenauer regering ikke at indgå en deal med Sovjetunionen, hvis prisen for tysk enhed var, at tyskerne opgav den vestorientering, som Adenauer forfulgte. Resultatet blev en situation, hvor delingen blev fastfrosset. Vesttyskerne svarede igen med en håndfast ikke-ankendelsespolitik over for DDR. Den politik, der skulle blive kendt som "Hallstein"-doktrinen, slog fast, at Vesttyskland var den eneste legitime tyske stat. Vesttyskland ønskede, at dets venner bakkede op om dette synspunkt, og isolerede DDR. Fulgte man ikke denne linie, meldte man sig selv ud af klubben af venner. Alexander Muschik dokumenterer i sin fremstilling, hvordan det vesttyske udenrigsapparat nidkært, holdt øje med, hvor gode venner svenskerne var, målt på et "isoler-DDR-barometret".

Vesttyskerne mente det alvorlig med den kolde skulder til "Østzone", "Zone", "Pankow-regimet", "Ulbricht-regimet" eller hvad vesttyskerne i mange år ellers fandt på for at sige i stedet

for det unævnelige ord "DDR" og derved kom til at give konkurrenten i Øst en form for symbolsk anerkendelse. Det viser Muschik eksempelvis, ved det flagforbund myndighederne i Vesttyskland håndhævede på egen grund. Efter at det østtyske styre i 1959 designede sin egen udgave af det sort-rød-gule flag, nu med den karakteristiske kornkrens med hammer og passer i midten, blev det ganske enkelte forbudt i Vesttyskland at flage med "spalterflaget". Det blev anset for at bære en "forstyrrelse af den offentlige orden". Denne form for symbolkamp førte øst- og vesttyskerne videre i udlandet. Østtyskerne forsøgte med drillende nålestik for eksempel ved at bestræbe sig i at få deres flag hejst ved sportsstævner, messer eller lignende. De vesttyske diplomater for ud og beklagede dette til værtsregeringer, i dette tilfælde den svenske. Nogle gange lykkedes det vesttyskerne at undgå modpartens symbolmarkering, andre gange ikke.

Uanset den vesttyske årvågenhed over for flaghistorien, er det i sidste ende ikke et flag til en håndboldkamp, der gør en nation. Østtyskerne havde brug for mere håndfaste tilsagn fra udlandet for at føle, at landets suverænitets i fornødet omfang var garanteret. For det var i sidste ende det, det drejede sig om. Et land, ingen anerkender, risikerer en dag lige pludselig ikke at være et land mere. Det var således en ganske alvorlig kamp for det kommunistiske styre i DDR var ude i. Norden var periodevis et af hovedkampfelterne for de østtyske bestræbelser. Norge og Danmark var selvsagt i udgangspunktet problematiske, fordi landene på grund af NATO-med-

lemskaberne dårligt kunne afvige fra ikke-ankendelseslinien. Så var chancerne i Finland og Sverige måske bedre. Det håbede man til tider blandt udenrigspolitiske beslutningstager og praktikere i Østberlin. Drømme kunne endda gå videre end det; faldt først de neutrale nordiske stater, kunne DDR-ledelsen håbe på den domino-effekt, der også ville trække de nordiske NATO-partnere med sig.

Håbet om, at en europæisk anerkendelsesbølge kunne tage sit udgangspunkt i Stockholm, blev imidlertid gjort til skamme. Selvom Bonn en overgang så skævt til den svenske udenrigsminister Östen Uden og hans uønsket aktivistiske linie, så sluttede Sverige op bag isolationsbestræbelserne. Selvom nogle røster gav sig til kende for en anerkendelse af DDR, så trængte de ikke ind bag jakkesættet i det svenske udenrigsministerium eller ind i hovederne på beslutningstagerne. Det til trods for, at man i Stockholm nok ikke til alle tider var begejstrede for Bonns politik. Men Sverige havde dog mange gode grunde til at holde sig til det demokratiske Vesttyskland, som landet i sidste ende også havde mest til fælles med. Det kunne også betale i sig i kroner og mark at fortsætte med at være bedst venner med vesttyskerne. Selvom samhandlen med DDR ikke var helt uanseelig, så kunne den på ingen måde måle sig med interaktionen med det vesttyske Wirtschaftswunder. Dertil kom, at Sverige i andre sammenhænge var afhængig af de vesttyske venners velvilje. Det gjalt for eksempel i forholdet til EF, som Sverige ligesom Danmark havde gode grunde til at stå på god fod med.

Efterhånden som årene uden

anerkendelse af DDR blev til årtier, blev det klart også i Bonn, at den situation ikke var optimal. Willi Brandts østpolitik skulle således indvarsle nye toner i forholdet til DDR. Under indtryk heraf blev vesttyskerne også mindre pirrelige med hensyn til andres landes forhold til DDR. Det fristede dog ikke Sverige til at bryde med ikke-anerkendelsespolitikken. Man forblev loyal til Brandt og afventede, at tyskerne kom (i hvert fald foreløbig) overens, inden man i 1973 skred til at anerkendelse af Østtyskland og oprettede diplomatiske forbindelser.

Dette spil mellem de to Tyskland og hvordan Sverige passede ind i det, beskriver Muschik udførligt i sin bog. Den udgør således et godt udgangspunkt for yderligere studier i emnet, der trods de hidtidige udgivelser langt fra er udtømt.

Thomas Wegener Friis

Omverdenen trænger sig på

Lise Hedegaard Rasmussen & Kristine Midtgaard, Omverdenen trænger sig på. Politik og ideer i det 20. århundredes historie. Syddansk Universitetsforlag 2006. ISBN: 1187-7674-124-9.

Jean Monnet Professor Thorsten Borring Olesen ved Århus Universitet er en central forsker på den danske samtidshistoriske scene. Senest har han været udgivelsesaktuel som medforfatter til bind fem i den omfattende og ambitiøse række Dansk Udenrigspolitik Historie fra Gyldendals forlag. Han har imidlertid ikke kun gjort sig gældende gennem sin egen forskning, han har også været en vigtig

inspirationskilde til en række yngre kolleger. Og det er netop denne gruppe, der allerede nu i forbindelse med hans 50 års dag har fundet sammen for at takke Thorsten Borring for hans engagement og entusiasme med det foreliggende festskrift.

Udgivelsen drejer rundt om temaet udenrigspolitik, der også har været en ledetråd for Thorsten Borring. Størstedelen af artiklerne tager deres udgangspunkt i Danmark. Tre undtagelser er Anne Sørensens artikel om terrorbekæmpelsen i Vesttyskland i 1970'erne, Simon Valentin Mortensens om Sydkoreas engagement i Vietnam-krigen, og Ann-Christina Lauring Knudsens artikel om jagten på en europæisk historieskrivning. Af de tre har Anne Sørensens artikel mest punch, mens Simon Valentin markerer sig ved at være en interessant lille historie. Den er ikke mindst interessant, fordi det må være nyt for de fleste, at Sydkorea var ret massivt til stede i den amerikansk-vietnamesiske krigssump. Således havde landet ikke mindre en 45.000 mand udstationeret i Sydvietnam fra 1967-1971, og koreanerne kunne tegne sig for 5.000 faldne og 10.000 sårede. Dermed var det en ikke ubetydelig indsats og støtte Sydkorea leverede deres amerikanske allierede, der undgik at få sendt endnu flere amerikanske soldater hjem i bodybags. Til gengæld for deres blodoffer kunne sydkoreanerne indkasserer amerikansk goodwill og dollarbistand. Mortensen følger forhandlingerne omkring udsendelsen. Som læser kunne man dog godt ønske sig lidt mere perspektiv i artiklen, og ikke blot en spændende historie.

Perspektiv og bitter aktualitet er der til gengæld til overflod i

Anne Sørensens artikel om Vesttysklands bekæmpelse af RAF-terroristerne. Dette er selvfølgelig en fortælling om en fortidig situation, men dagens terror og terrorbekæmpelse gør behovet for historieskrivning og eftertanke ekstra aktuel. Når de historiske situationer er forskellige, kan det være vanskeligt at drage direkte historisk lære. Det betyder dog ikke, at det er forbudt at forsøge at tage ved lære af historien. I denne sammenhæng sætter Anne Sørensen en række alvorlige spørgsmål tegn ved den måde den vesttyske terrorbekæmpelse blev grebet an på med forstærket efterretningsindsats, indskrænkede borgerrettigheder og Berufsverbot. Om sidstnævnte måtte forbundskansler Willy Brandt efterfølgende sande "jeg har taget fejl". Artiklen berører et af de store dilemmaer, der er i terrorbekæmpelse. Skal demokratiet lægge bånd på sig selv og blive et *wehrhafte Demokratie* for at forsvare sig? Sørensens artikel underbygger, at muligheder for at finde både interessante og relevante svar, oplagt er til stede i historiske eksempler.

Ann-Christina Laurings Knudsens artikel slår et utroligt spændende emne an. Europæisk historie og identitetsdannelse er et oplagt område, der har fremtiden for sig. Blot skal man først have fundet en formel. Knudsen sætter en finger på et ømt punkt, når hun skriver, at ideen om Europa er diffus. Til gengæld rammer hun formodentlig lidt ved siden af, når hun begrunder valget af national udenrigspolitisk historie med, at forskerne for det første har været vant til at tænke nationalt, og for det andet fordi professionaliseringen af historiefaget skete parallelt med nationalstaternes opblomstring. Hertil

bør da også lige nævnes, at historien jo oftest skrives til et nationalt publikum, som det er ulig nemmere at klargøre relevansen af "deres egen" historie frem for Europa eller EF/EU's historie. Den forekommer ligesom hele det europæiske projekt fremmed og fjern. Det lægger selvsagt også nogle forhindringer for historieskrivningen. Alt i alt ender artiklen, der har et teoretisk tilsnit, med ikke helt at løfte sig.

Det er et generelt problem for teoretisk anlagte artikler, og samme problem har Karen Gram-Skjoldager, der har skrevet om dansk internationalisme inden Anden Verdenskrig under titlen "Fred som national interesse?". Artiklen, der igen i grunden har en relevant emne, har svært ved at komme ud over rampen.

Afvejningen mellem ideelle hensyn og kræmmeragtig realpolitik kunne ellers have været en god ledetråd for de øvrige artikler, der beskæftiger sig med forskellige aspekter af dansk udenrigspolitik. Lise Hedegaard Rasmussen har skrevet om dansk suverænitæt i perioden 1945-1972, hvor Danmark kastede sig ud i intensiveret multilateralt samarbejde i NATO og EF. Anders Thornvig Sørensen har set nærmere på landbrugets organisationer og organisationen af landbrugseksporten. Morten Rasmussen har analyseret forløbet omkring NORDEK, som han nytolker som "en direkte trussel mod dansk EF-medlemskab" og et eksempel på "direkte problematisk udenrigspolitik", hvorved han lægger op til debat om det udenrigspolitiske intermezzo.

Bogens medudgiver Kristine Midtgaard har beskrevet Danmarks position i forbindelse med en permanent FN-styrke. Også

Peter Yding Brunbech tager et aspekt af FN-engagementet op, nemlig Danmarks position under forhandlinger om oprettelsen af SUNFED (Special United Nations Fund for Economic Development). Særligt i disse to eksempler viser afvejningen mellem ideel eller ideologisk baseret politik og realpolitik. I begge engagementer havde den danske regering ideelle motiver for et engagement, fordi man mente, at en styrkelse af FN, fred og udvikling var et støtteværdigt formål. Samtidig var man absolut ikke blind for, hvad der kunne have konkrete og håndgribelige fordele for en selv.

Bogen slutes af med en spændende artikel af Poul Noer, der har beskæftiget sig med Danmark og Algerierkrigen. I den forbindelse har han særligt haft øje for den offentlige meningsdannelse. Der var nogen rumlen og utilfredshed med franskmændenes forsøg på, med magt, at fastholde kolonien, men det nåede aldrig at blive en bredere protest som eksempelvis mod Vietnamkrigen. Artiklen tager dermed hul i det vigtige spørgsmål om demokratisering af udenrigspolitik. Den var i mange år et eliteprojekt og i flere europæiske stater aristokratets sidste bastion. Endnu i dag kan man for lukkede døre høre ytringer af enevældigt tilsnit om, hvordan befolkningen ikke forstår sig på den slags, der derfor bedst overlades til eksperter. Der er ikke desto mindre – særligt i det 20. århundredes anden del – sket en afmystificering og en demokratisering af udenrigspolitikken. Derfor burde forskningen om den brede meningsdannelse og politisk diskussion til stadighed også fylde mere. Det leverer Poul Noer et godt eksempel på i

sin artikel, der således glimrende afrunder værket.

Thomas Wegener Friis

Fører og fallent

Ole Ravn: 'Fører uden folk. Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti'. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2007. 504 sider, ill. 348 kr. ISBN 987-87-7674-203-4.

Indtil for få år siden var beskrivelsen af dansk nazisme helt og holdent domineret af forholdene under besættelsen. Litteraturen om danske nazister og Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP) har i de seneste år været inde i en rivende udvikling, og der er dermed på mange måder rettet meget op på den skævhed, som DNSAP i historieskrivningen har været udsat for. Med skævhed mener jeg, at DNSAP i meget ringe grad er blevet er blevet betragtet og beskrevet som et parti som alle andre. Det skyldes naturligvis, at DNSAP under Danmarks besættelse var nært knyttet til den nazistiske besættelsesmagt. Men netop forholdene under besættelsen har skygget for DNSAP og skoven af andre danske nazistpartier og bevægelsers gøren og laden i mellemligstiden. Det er svært for os at huske, når vi i dag beskæftiger os med fortiden, for Holocaust står som en så monumental begivenhed, at det er svært at frigøre nazisme fra den. Også når det handler om nazister – sådan som langt hovedparten af DNSAPs medlemmer – der ikke havde tættere forhold til folkemordet på de europæiske jøder end andre almindelige danskere. Det konkrete forhold til

besættelsesmagten og det ideologiske forhold til Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP), har med god grund præget synet på DNSAP. Men der var en tid før besættelsen, og der var synet på DNSAP ikke præget af samme universelle for dømmelse som i dag. Jo, det var et lille parti med en sammentømret subkultur, der håbede på det store folkelige gennembrud. Men i det forhold lignede DNSAP så mange andre små partier i mellemkrigstiden, f.eks. DKP som det meget nøjagtigt delte stemmeandel med.

Ole Ravn har for næsten 30 år siden udgivet to antologier, om henholdsvis dansk nationalsocialistisk litteratur og dansk antiparlamentarisk debat. Begge antologier står stadig som klassikere indenfor området, om end meget jo er sket i forskningen siden dengang. Mest afgørende for Ole Ravns bog er, at John T. Lauridsen for et par år siden udgav Frits Clausens selvbiografi i en gennemkommenteret udgave. Jeg har andetsteds rost denne udgivelse, og skal derfor afstå fra også at gøre det her, men vil blot gøre opmærksom på genstanden for min ros, nemlig det store noteapparat, der sætter Frits Clausens ord i en historisk ramme. For Ole Ravn, der angiver at have arbejdet på sin Frits Clausen biografi i mere end 25 år, må Lauridsens udgivelse have været et slag. Ole Ravn må have tænkt længe over hvad der skulle ske med hans manuskript og optegnelser. Løsningen har for ham været at skrive en Frits Clausen biografi, der kommer hele vejen rundt, men i et let sprog og uden noter. Altså en bog, der henvender sig til den almindeligt historieinteresserede dansker, mens Lauridsens er for fagfolk.

Ole Ravn har valgt at skrive DNSAPs historie sammen med Frits Clausens personlige historie. Når det overhovedet kan gøres, så skyldes det, at Frits Clausen mere end nogen anden var arkitekten bag DNSAPs relative succes i mellemkrigstiden. Han kom til at personificere partiet i opgang såvel som nedgang. Netop det forhold gør det relevant at lære Frits Clausens person og baggrund at kende, for hér finder man nøglen til DNSAPs konkurrencedygtighed på det antiparlamentariske marked.

Frits Clausen var født i Sønderjylland i 1893, og havde hele den sønderjyske erfaring med nationalitetskamp og fortyskningsforsøg inde på livet. Han valgte at blive dansk med liv og sjæl. Frits Clausen begyndte et studium som læge, som dog blev brutalt afbrudt af 1. Verdenskrig. Frits Clausen endte ved den tyske østfront, hvor han dog allerede i februar 1915 blev taget til fange. Tiden i russisk krigsfangelejr brugte han på at organisere sønderjyderne dér, samt at lære at begå sig på russisk. I de kaotiske tilstande efter oktoberrevolutionen lykkedes det ham og nogle andre sønderjyske krigsfanger at komme uskadt ud af Rusland og til København. Her kunne Frits Clausen fortsætte sit medicinstudium, men også kaste sig ud i både studenterpolitik og national politik. Efter Tysklands sammenbrud var det nemlig tid til at få afgjort det sønderjyske spørgsmål, og Frits Clausen kastede sit lod i Dannevirke-linjens skål. Han var en ivrig agitator, og kastede alle kræfter ind på at få så stor en del af Sønderjylland "hjem" som muligt. At der ikke var politisk enighed om at arbejde for mest muligt dansk land genvundet,

havde en ganske afgørende indflydelse på Frits Clausens fremtidige stillingtagen. Politisk set fandt han sig foreløbig tilrette som konservativ, personligt slog han sig ned i Bovrup i Sønderjylland, hvor han kombinerede en glødende interesse for folke- og foreningslivet med den position som en lægepraksis gav i lokalsamfundet. Han var så småt ved at skabe sig en position. Men den egentlige mening med det hele, livsbestemmelsen, den mærkede han først da han mødte den danske nazisme.

Den danske nazisme (som i øvrigt i alle sine varianter insisterer på betegnelsen nationalsocialisme), havde det indlejrede problem, at den var inspireret og havde lånt navn fra det tyske NSDAP, i visse tilfælde næsten som direkte kopi. Ikke desto mindre fandt Frits Clausen sig tilrette i den. I nazismen så han den helt rigtige blanding af hængivenhed overfor hjemstavn og nation. På trods af at han hverken var stifter eller fører, blev han hurtigt endog meget fremtrædende i partiet, og ved valget i 1932 (som i øvrigt var en nazistisk fiasko) opnåede han flest stemmer af samtlige kandidater. Netop dette forhold gjorde det klart for mange nazister, at Frits Clausens position i Sønderjylland var det bedste kort man havde på hånden for at opnå et folkeligt gennembrud. Resultatet blev at DNSAPs stifter Cay Lembcke i 1933 blev afsat ved det såkaldte "førerkup", og at man nu lagde ledelsen i hænderne på Frits Clausen. Han lagde til gengæld hele sin person og position i projektet, og langsomt begyndte resultaterne at indfinde sig. I de første år var DNSAP næsten kun et sønderjysk parti, men i 1939 kom gennembruddet

på landsplan. Frits Clausen hadde formålet å være det mest opplagte føreremne blandt de danske nazister.

Meget af sin position mistede Frits Clausen med den tyske hær stående i Danmark. Det var svært på den baggrund at finde lydørhed for en dansk variant af nazisme, når den tyske var så sterkt tilstede. Desuden så besættelsesmagten ud til at kunne være en genvej til magten, hvor man ikke først behøvede at overbevise befolkningen, men kunne spankulere direkte ind i magtens korridorer. DNSAP var splittet mellom at føre en dansk ultranational politik og være afhængig af en fremmed magt, der hadde tjent som ideologisk forbillede. Frem til valget i 1943 vandt ideologien over nationaliteten. Med det uændrede mandattal forsvandt troen på en folkelig succes i kølvandet på besættelsesmagten. DNSAP valgte nu den såkaldte "ren dansk kurs", hvilket dog ikke førte mere popularitet med sig. Partiet var reelt i oppløsning, Frits Clausen nedlagde førerskabet og dansk nazisme fandt andre utryksformer i de sidste besættelsesår. Frits Clausen døde, inden han nåede at komme for retten, så den side af saken giver ingen afklaring om, præcis hvad Frits Clausen gjorde sig skyldig i. Tungest måtte det dog i givet fald veje, at han som fører hadde det overordnede ansvar for DNSAPs kurs 1940-43, med regeringsstorm, SS-hvervning, antisemitisme og så videre.

Frits Clausens ry har i mange år været præget af vedholdende påstande om alkoholisme, forfængelighet, ødselhet og karaktermessig svaghed. Ved endt læsning af 'Fører uden folk' må man konstatere, at ingen af

påstandene er ubegrundede. Så vidt afklart må man spørge sig selv, om nogle af disse karaktertrek var mere fremtrædende end hos så mange andre mennesker, kendte som ukendte. Det mener jeg bestemt ikke, og grunden til Frits Clausens og DNSAPs manglende evne til å få et folkeligt gjennombrud bør ikke søges i disse forhold. DNSAP evnede aldrig å kaste skæret af importvare af sig. Det må dertil tilføjes, at de i uttrykket mere hjemmeavlede antiparlamentariske afgrøder som Bondepartiet, Nationalt Samvirke og Dansk Samling også hadde et begrenset vækstpotentiale. Nej, når de kun vandt begrenset genklang, så skyldes det de mange resultater under parlamentarismen i Danmark, og den relativt stabile utvikling der hadde fundet sted i årtier inden den antiparlamentariske europeiske tendens.

Ole Ravns bog er stærkest i sin beskrivelse af Frits Clausen som person. Man får et nuancert bilde af ham, der på en gang er ærlig omkring hans mange feil og nuancer. Derimod har bogen ikke helt så godt fat på alle bifigurene, og deres roller i de nazistiske magtkampe. Også her er John T. Lauridsen desværre svær å komme uden om, for en læser der ikke er særdeles hjemme i dansk nazistisk historie vil have svært ved å bevare overblikket uten Lauridsens leksikon om netop dette emne.

Martin E. O. Grunz

En revolutionær fundamentalist

Niels Erik Rosenfeldt: Lenin. En revolutionær fundamentalist. Forlaget Høst & Søn, København 2008. (277 sider, med illustrasjoner) ISBN: 978-87-638-0371-7, 299 Kr.

Den russiske revolusjonsleder Vladimir Iljitsj Uljanov – bedre kjent under dekknavnet Lenin – var en av de store politiske strateger i det tyvende århundre; en skikkelse som etter sin død ble forstørret til det tilnærmet ugjenkjenkelige, for så etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 å bli avkledd den tidligere gudestatus og plassert på historiens skraphaug. I en velformulert, ja til tider nesten sarkastisk tone, har universitetslektor Niels Erik Rosenfeldt skrevet en oversiktlig framstilling om Lenins liv og politiske prosjekt. Manglende kildehenvisninger gjør at boken ikke egner seg som et historiefaglig referanseverk, men den fungerer godt overfor den jevnt historisk interesserte leser.

Lenins liv og lære er gjennom årenes løp blitt skildret i en rekke framstillinger, gjerne preget av mer eller mindre dårlig skjulte politiske agendaer, eller en manglende verifisering og bruk av kildemateriale. Med den delvise åpningen av de tidligere sovjetiske arkivene fra begynnelsen av 1990-årene, fikk den seriøse historiske forskningen om Lenin et løft, noe som har resultert i flere nye verker og biografier. Slik plasserer Rosenfeldts bok seg innenfor en vel etablert tradisjon som tar sikte på å utlede et nytt perspektiv på Lenin basert på den nyeste forskning. Hos Rosenfeldt er den røde tråd begrepet politisk fund-

amentalisme. Boken søker å underbygge forfatterens tese om Lenin som en politisk fundamentalist. Selve analysen tar form av å forsøke å avdekke Lenins holdning til og forståelse av revolusjonen i de forskjellige fasene av hans politiske karriere.

Boken er disponert som en tradisjonell, linær utviklingshistorie. Den første delen, det vil si perioden fram til oktoberrevolusjonen i 1917, fokuserer på Lenins personlige modning og politiske utvikling, hvor motsetningene og styrken i hans personlighet til slutt forenes i hans ubestridte lederposisjon i de avgjørende revolusjonsdagene. Men denne utviklingen framstår ikke som uproblematisk. Forfatteren tegner på den ene side et bilde av den unge Lenin som en "lidt nørdet og indelukket enspændernatur", en ensom sjel som til og med kunne møte sine nærmeste med "arrogance, sarkasme, hån og spot". Disse Lenins personlighetstrekk, sorgen og sinnet over den henrettede storebror kombinert med en dogmatisk tilnærming, først til den russiske populismen og siden til marxismen, går etter Rosenfeldts syn sammen i en syntese som ender opp i Lenins tro på egen ufeilbarlighet og en skruppeløshet når det gjaldt omkostningene for å nå målet: revolusjonen.

Samtidig tegnes et bilde av Lenin som en fjern og avsondret teoretiker; med sin borgerlige oppvekstbakgrunn hadde han intet praktisk kjennskap til de russiske arbeidere. Etter Rosenfeldts oppfatning var det således marxismen som ideologisk system som drev Lenin, ikke trangene til å bedre arbeiderklassens kår. Han holdt seg på trygg avstand fra arbeiderklassens liv, revolusjonsforløpet i 1905, den

første verdenskrigs påkjenninger og til sist de folkelige aksjonene i mars og oktober i 1917, hevdet det. Men hva var det som etter Rosenfeldts mening førte Lenin til topps i 1917? Jo, hans aktivisme og målrettethet og den styrke og nesten hypnotiske utstråling som kjennetegnet hans personlighet som gjorde han til den naturlige leder – ikke hans marxistiske teoretisering. Slik framstår Lenins personlighet og avstanden mellom hans politiske teoretisering og praktiske virke som motsetningsfylt, og er noe uavklart i framstillingen.

I bokens neste del, etter bolsjevikenes vellykkede revolusjon, glir Lenin som person mer i bakgrunnen. Den dramatiske politiske utviklingen i det nye Sovjet-Russland skildres og knyttes opp mot den faglige diskusjonen rundt flere historiske problemstillinger.

Rosenfeldt understreker for eksempel hvordan folkets egne krefter rev bolsjevikene med seg i oktober 1917, og ikke slik som enkelte har hevdet: at bolsjevikene manipulerte massene med kald beregning. Men det var Lenins linje som seiret. Selv om den alminnelige samfunnsopp-løsningen, motstandernes svakhet og feiltrinn samt tilfeldigheter avgjorde revolusjonen, var Lenins rolle "exceptionel", slik Rosenfeldt sier det. Det var Lenins overbevisning om at han hadde rett som gjorde at han utrettelig stod imot og presset på videre, der andre vaklet. Likeledes betraktet bolsjevikene Lenin som sin ubestridte leder og fulgte hans befalinger. Slik konkluderer Rosenfeldt at revolusjonen sannsynligvis ikke villet komme, hvis Lenin ikke var der.

På en klargjørende måte trekker Rosenfeldt fram det spesielle

med bolsjevikenes nye regime og deres form for proletariats diktatur. Maktøvertakelsen var "en politisk hasard af grandiose dimensioner" hvor det på ingen måte var klart hvordan samfunnsutviklingen skulle ledes. Samtidig søkte regimet å legitimere seg selv gjennom å vise til en nærmest universell ideologi av påstått vitenskapelig karakter. Slik kunne bolsjevikene hevde at de førte en politikk som var grunnleggende riktig på nær sagt alle felter. Bolsjevikenes diktatur var ikke bundet av rettslige hensyn; individets rettssikkerhet eksisterte ikke. Umiddelbart iverksatte Lenin terrormetoder mot de som ikke fulgte bolsjevikene. Når det gjelder Lenins personlige syn på bruken av terror, viser Rosenfeldt til ulike tolkninger og konkluderer med at Lenin selv stod bak beslutningene om terror og voldsbruk, men at han ikke var noen sadist som fant personlig glede i dette. For Lenin var terror et praktisk redskap for å fremme revolusjonen.

I beskrivelsen av Lenins siste år, sykdomsperioden fra mai 1922 og fram til hans død i januar 1924, setter Rosenfeldt igjen personen Lenin i større grad i sentrum for framstillingen. Det problematiseres om Lenin, etter han ble syk, ønsket å bygge sosialismen gjennom fredlige metoder istedenfor å få befolkningen med på dette via tvang. Her konkluderer Rosenfeldt med at Lenin hele tiden ønsket å utsette revolusjonens motstandere for skånselsløs undertrykkelse. Også på slutten av sitt liv falt Lenin tilbake på vold og terror som virkemiddel, da det viste seg at folket ikke ville følge hans linje.

Lenin trodde fast på verdensrevolusjonens vitenskapelige

uunngåelighed og kommunismens uavvendlige komme. Derfor utviste han ekstrem hensynsløshed overfor de som han mente stod i veien for realiseringen av utopien. Han var en fanatiker og hadde fanatikerens kynisme.

Men han var ikke amoralsk. Lenins moral gikk ut på å tjene saken, slik som han selv følte seg kallet til å definere den. Slik definerer Rosenfeldt ham som en politisk fundamentalist. For Lenin var den påståtte vitenskapligheten i hans teorier først og fremst et middel for å legitimere den førte politikk – et ledd i en hensikten-helliger-middelet-filosofi som Lenin ga i arv til sine etterfølgere. Etter Rosenfeldts mening var det derfor en klar kontinuitet mellom Lenins tid og de etterfølgende epokene i sovjetisk historie. De grunnleggende trekk kom på plass under Lenin, og ble utviklet ytterligere da Stalin tok over. Slik ble arven fra Lenin tung å bære. Det vanskelige økonomiske utgangspunktet og Lenins snevre ideologiske rammer kompliserte de etterfølgende ledernes muligheter.

Ut i fra sine premisser fungerer Rosenfeldts bok godt som en oversiktsframstilling og en innføring for dem som ønsker å tilnærme seg den historiefaglige diskusjon rundt Lenins rolle og virksomhet. Enkelte momenter og detaljer kan selvfølgelig diskuteres. For eksempel er det vel tvilsomt om den kommunistiske internasjonale så tidlig som ved opptakten til NEP, dvs. våren 1921, hadde “et yderst fast grep om de utenlandske partier”. Det at Lenins elitære og sentralistiske partiteori naturligvis måtte appellere til personer med en “tilbøjelighet for politisk fanatisme, konspiratorisk adfærd, diktatoriske metoder og udstrakt

voldsdyrkelse i revolutionens navn”, er for denne leseren heller ikke helt opplagt.

Men alt i alt er dette en vel-skrevet og lett tilgjengelig bok.

Ole Martin Rønning

Populærkulturens kalla krig i Folkhemssverige

Kim Salomon: 'En femtiotalsberättelse. Populärkulturens kalla krig i Folkhemssverige'. Atlantis, Stockholm 2007. 311 s., 270 s-kr. ISBN 978-91-7353-159-7.

Kim Salomon undersøger i sin bok, hvordan den kolde krig gjennom 1950'erne afspejles og aktivt presenteres i en række populærkulturelle svenske ugeblade, dvs. i en markedsdrevet presse med fokus på underholdning førend på politik. Salomons projekt tager udgangspunkt i hans anskuelse af den kolde krig som en meningsskabende tankefigur, og hans argumentation for at analysere netop populærkulturen er, at dennes trivialiseringer eller hverdagsgørelser af den store politik spiller en afgørende rolle for menneskers optagelse af den i deres verdensbillede. Populærkulturelle medier bliver pladser for et møde mellem ideologi og hverdagsliv og mellem politik og hverdagsliv. Magthaveres beslutninger er af betydning for samfundet, men former ikke direkte menneskers holdninger. Det gør, lyder tesen, derimod de fortællinger, som skabes om beslutningerne og deres konsekvenser. I 1950'ernes Sverige blev fx kun de allerfærreste personligt konfronteret med terrorbalance eller kernevåben (det må dreje sig om et fåtal af politikere, diplomater og soldater), men de blev præs-

enteret for skildringer af de to fænomener. Her kommer populærkulturen ind som et vigtigt led. Her får man historierne om de friske, sundt pigeglade amerikanske orlogsgaster overfor de underkuede, alt for kedsommelige sovjetiske ditto, om Frau Zilske i Obersuhl, hvis blomstrede tapet i stuen udgør jerntæppet på et meget lille stykke af grænsen mellem Øst- og Vesttyskland, og om det sidste skrig i biler, som hedder Starfire ligesom flyvevåbenets nyeste jagertype. Og pinup-pigerne hedder sexbomber, bombenedslag og variationer over dette tema.

Alene de indledende kapitlers overvejelser over den kulturhistoriske vinklings muligheder og problemer og over et samfunds populærhistoriske produkter er hele bogen værd. Jeg kunne godt have ønsket mig mere, men i nordisk koldkrigsforskning er Salomon ude på pionerfærd, og i det hele taget er forskning indenfor historiebrugsdimensionen jo stadig kun i sin vorden.

Selve analyserne af stoffet fylder hovedparten af bogen. Tema-tiseringerne anslået i kapiteloverskrifterne er rimelige, for så vidt som det væld af cases, der analyseres under dem, overbeviser om, at der i bladene virkelig signaleres en verden med en god og en ond part (kap. 3), et negativt anderledes Sovjetunionen (kap. 4) og et positivt anderledes USA (kap. 6) osv. Der er tale om analyser baseret på nærlæsning, ofte på brugen af bestemte ord der virker som markører for betydningstillægningen. Ofte(st) overraskes man (jeg) ikke over det politisk-ideologiske syn, der fremanalyseres, i andre tilfælde kan man være uenig med fortolkningen, men detaljerigdommen og grundigheden i doku-

mentationen fejler ikke noget. En anke kan være, at netop detaljerigdommen i længden trætter noget, især fordi der er mange gentagelser. Ganske vist bruges de gentagne eksempler ofte til at dreje pointerne en smule, men det bliver altså lidt kedeligt, når man for fjerde gang får at vide, at en bestemt mands skildring fra grænseovergangen mellem Finland og Sovjetunionen formidler et billede af renlighed overfor snavs og dermed Vests overlegenhed overfor Øst. Men også i disse empiriske analyser udvalgt af et vanvittigt stort materiale (alene 10 årgange af den svenske *Life*-klon, ugebladet *Se*, består af omkring 20.000 sider) er der tale om et pionerarbejde, så det er nemt nok at stille sig kritisk an over for sådanne trods alt mindre væsentlige forhold.

Derfor bør mine indvendinger heller ikke ses som en devaluering af *En femtiotalserbættelse*, men mere som forslag til, hvordan man kan komme videre af det spor, Salomon har lagt ud.

Først vil jeg vende tilbage til min bemærkning om, at man kan være uenig med fortolkningen af konkrete forhold. I hvert fald i ét af de temaer, Salomon anslår, ville jeg selv gå i en anden retning. Det drejer sig om hans forståelse af den svenske 1950'erpapularpresses jævnlige sproglige sammenstilling af (atom)bomber og smarte, smukke eller selvstændige kvinder. I Salomons fortolkning (bl.a. s. 33, men det gentages flere gange) drejer det sig om at udgrænse sådanne kvinder som noget uønsket: "Bombanalogin används flittigt under perioden för att beskriva storbarmade blondiner. Det handler emellertid inte bara om attraktive kvinnor med yppig bryst utan också om självstän-

diga och frigjorda kvinnor som upplevs som ett hot mot familjeidealet. Stabilt familjeliv representerer säkerhet och trygghet i en värld hotad av kärnvapenkrig, förödelse och kommunism. Vad är mer naturligt än att beskriva dessa hot med samtidens terminologi för fara och undergång."

Jeg er stødt på masser af danske panderter i mine egne gennemgange af dansk populærpresse, hvoraf *Billedbladet* lige som *Se* var stærkt inspireret af det amerikanske *Life*, og hvor såvel dette som *Se* og *Hør* endda i flere tilfælde viste de samme pin-up-fotos som dem, Salomon henviser til (hvilket ikke er sært, idet de amerikanske billedbureauer og netop *Life* var storleverandører af materialet). I det danske materiale ser jeg slet ikke tegn på, at disse kvinder præsenteres som trusler mod familie- eller noget andet liv, men ser tværtimod en fetering af deres skønhed og selvstændighed helt analogt med, hvad vi ser i dagens celebpræsentationer (inklusive den samme nådesløshed, når de feterede så falder ned af deres piedestal). Jeg tror, Salomon gør sig skyldig i at fortolke sammenkoblingen mellem pin-up'erne og atomvåbnene gennem det filter, antiatombevægelserne fra 1960'ernes første år var rigt fik skabt, nemlig at atomvåben er farlige og noget, man skal holde sig fra. Men igennem det meste af 1950'erne trivedes i forbindelse med atomvåben ikke blot en dommedagsopfattelse men også en renlivet jublende glæde ved det nye potente våben såvel som af "atomer" i enhver anden afskygning, og nogen klar adskillelse mellem det militære og de "civile" aspekter var der langt fra altid. Det mest eksemplariske billede i denne genre i

Danmark er *Billedbladet* "Atombombebadedragt" fra 1953 med en applikeret paddehattesky, som så at sige eksploderer op i den jublende model, og med et foto af Hiroshimabombeskyen som baggrund. Ideen er for øvrigt gentaget i et af den kolde krigs mest herostratisk berømte fotos, det amerikanske *Miss Atomic Bomb Nevada* fra 1957, som er let at finde på nettet. Jeg finder det oplagt, at billederne i et kønsperspektiv rummer en overskridelse af husmorideologien (hvorimod man kan hævde, at de er sexistiske) og med aner mange årtier tilbage, og at de i et teknologiperspektiv kan ses som hyldester til menneskets mest avancerede formåen.

Men jeg kan naturligvis ikke insistere på, at min fortolkning er den eneste rigtige, endsi-ge at en fortolkning nødvendigvis må have samme gyldighed for det neutrale, velstående Sverige og det lidt fattigere NATO-Danmark. Det fører til det oplagte om end ikke originale forslag at gennemføre komparative analyser. Det kunne fx være spændende, og forekommer hertil nogenlunde overkommeligt, at følge pressemateriale fra ophavslandet (USA) ud i flere lande og spore og fundere over de eventuelle betydningsglidninger, det antager undervejs. Under alle omstændigheder må visse fortolkninger komme under pres, når de udsættes for komparativ analyse. Fx Salomons vurdering, at en del af anti-sovjetismen er en videreførelse af et historisk fjendskab mellem Sverige og Rusland, som nu blot er iklædt nye gevandter (s. 39-40). Igennem bogen bringer han faktisk ikke eksempler, som ikke også kan findes i det sammenlignelige danske materiale, og som bekendt er det van-

skeligt at pege på et historisk dansk-russisk fjendskab. Det svensk-russiske modsætningsforhold kunne derimod måske forklare det fravær af positive Sovjet-reportager, som ifølge Salomon gælder for svensk presse. Sådanne findes faktisk i det danske materiale.

Jeg kan med mere principiel vægt anholde det uheldige i, at Salomon leverer en analyse af en overvejende billedbåret populærpresse, uden at et eneste billede herfra er gengivet i bogen. Udover at øge underholdningsværdien kunne Salomon med velvalgte illustrationer have taget sin læser ved hånden og inviteret denne til selv at fortolke med ved at vise billederne med deres ofte kortfattede, men styrende følgetekster. Jeg tror også, at der med fordel kunne være gjort overvejelser over, hvilken udvikling stoffet gennemgår gennem 1950'erne. Der er jo tale om et meget dynamisk årti, og – igen med erfaring fra det tilsvarende danske populærkulturelle materiale – tror jeg, at flere af de behandlede temaer gennemgår en udvikling eller er udsat for konjunkturer. Den apokalyptiske atomangst er et godt eksempel, som jeg allerede har omtalt. Med mindre det svenske materiale er helt anderledes end det danske og i det mindste noget af det

amerikanske, er det problematisk at hævde, at angsten er lige så fremherskende i 1950 som i 1960 – selvom man bestemt kan finde eksempler. I forlængelse af disse betragtninger tror jeg for øvrigt, at bogens afgrænsning til 1950'erne er lidt uheldig, også selvom Kim Salomon kalder periodisering for blot deskriptiv, ikke forklarende (s. 13). En bog, der kun beskæftiger sig med dette årti, får det nemt til at fremstå mere særegent, end det egentlig var. I koldkrigssammenhæng hænger 1950'erne efter min opfattelse helt uløseligt sammen med 1940'ernes anden halvdel, især i den nærværende populærkulturelle sammenhæng, og jeg tror også, at de første to år af 1960'erne bør regnes med. Det ville naturligvis gøre opgaven større, og man kan altid argumentere for, at der kommer noget før og efter. Enhver berættelse må naturligvis have en begyndelse og en ende, også i tid, men forfatteren må alligevel godt have sonderet de tilstødende landskaber. Det fremgår ikke, at det er sket her.

Måske bidrager dette forhold til bogens lidt svage led, nemlig drøftelsen af perspektiverne for de vundne resultater. Salomon gør allerede i det første kapitel sympatisk opmærksom på, at det ikke er "självklart vilket analy-

tisk perspektiv som är fruktbart" (s. 20). Alligevel synes jeg godt, han kunne have vovet lidt mere i sine afsluttende kapitler, især fordi forfatteren jo er en historiker, som har bedrevet en ganske omfattende forskning i årtierne efter 1950'erne. Allerede indledningsvis fremlægger Salomon den spændende idé, at Sverige i det svenske samfund står som noget, der kunne kaldes riget i midten i fortolkningerne af den kolde krig. Han stiller en belysning i udsigt af, "hur det kalla kriget blir till i spänningsfältet mellan det nationella och det internationella". Derfor glæder man sig til at nå frem til kap. 9 "Ett triangeldrama", hvor netop dette perspektiv stilles i centrum, men det bliver ikke til så meget, som ikke allerede er behandlet undervejs. Det bliver mere sammenfattende end perspektiverende. Det er lidt ærgerligt. Efter det omfattende, solide og frugtbare dokumentationsarbejde kunne Kim Salomon i de to afsluttende kapitler godt have været lidt frækkere med at udtale sig om perspektiverne, både i henseende til resultaterne og de analytiske veje, han har betrådt. Det gør da ikke noget, at de ikke er selvindlysende.

Søren Hein Rasmussen